

Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi

The Journal of International Social Research

Cilt: 9 Sayı: 44 Volume: 9 Issue: 44

Haziran 2016 June 2016

www.sosyalarastirmalar.com Issn: 1307-9581

SOĞUK SAVAŞ DÖNEMİ TÜRK BASININDA SOVYET TEHDİDİ THE SOVIET THREAT IN TURKISH MEDIA DURING THE COLD WAR

Selçuk URAL*
İlyas TOPÇU*

Öz

Birinci Dünya Savaşının ardından Kurtuluş Savaşı yıllarında gelişen Türk-Sovyet ilişkileri, 1925 tarihli dostluk ve saldırmazlık anlaşması ile devamlı hale getirildi. II. Dünya Savaşı süresince ve savaş sonrasında yaşanan değişim ve gelişmelere bağlı olarak Sovyet Hükümeti 1925'te imzalanan, 1929,1931 ve son olarak 1935'te on yıl süre ile uzatılan dostluk anlaşmasını yenilemeyeceğini Türkiye'ye ilettiler. Ardından da boğazlar ve Kafkas sınırında değişiklik yapılması yönünde isteklerini Türkiye'ye nota ile bildirdi. Bu tarihten itibaren Türk-Sovyet ilişkileri sürekli gerginleşen bir çizgide devam etti. Bu dönemde Türkiye'nin dış politikasına istikamet veren esas unsur, Sovyetler Birliği'nin Türkiye üzerindeki toprak ve Boğazlardan üs isteklerine dayanan baskılardır. Bu nedenle Batı'yla ilişkileri geliştirilmesi ve NATO üyeliği Türk dış politikasının en önemli öncelikleri arasındaydı. Söz konusu dönemde Türk siyaset adamları, basın ve halk Sovyet tehdidine karşı tek bir vücut halinde hareket etti.

Anahtar Kelimeler: Sovyet Rusya, Soğuk Savaş, ABD, Boğazlar, Basın.

Abstract

Turkish-Soviet relations which have developed after the World War became permanent during liberation war years after World War I, by friendship and non-aggression agreement at 1925. Depending on changes and developments during and after the World War II, Soviet Government announced to Turkey that they will not extend friendship agreement which was signed in 1925 and extended for ten years in 1929,1931 and last in 1935. After that they announced their claims for changes at the straits and Caucasus border to Turkey by diplomatic note. Since this date, Turkish-Soviet relations has gone on a strained line. The main fact that direct Turkish foreign policy in this period is the pressure of Soviet's that based on their claims about land on Turkey and station at straits. Therefore, to develop relations with West and membership of NATO are the most important priority of Turkish foreign policy. In the said period, Turkish politicians, press and public had behaved bodily against to Soviet threat.

Keywords : Soviet Russia, Cold War, USA, Straits, Pres.

1. GİRİŞ

Lozan Barış Antlaşmasıyla savaş dönemini kapatan Türkiye, bu tarihten sonra ağırlıklı olarak iç politikada yeni modern bir millet-devlet oluşturma ve oluşturulan bu yeni kimliği uluslar arası alanda kabul ettirmeye çalışmaktaydı. Dış politikada ise genel olarak Lozan'da halledilmeyen sorunların çözümü ile uğraştı. Fransa'yla borçlar ve Suriye sınırı, İngiltere'yle Musul, Yunanistan'la ahali mübadelesi ve Boğazlar sorunu gibi. 1930'larda Batı ile ilişkilerini normalleştiren Türkiye, 1932 yılında Milletler Cemiyeti'ne girerek aktif bir şekilde uluslararası işbirliğine katılmaya başladı. Bu gelişme Türkiye'nin Batılı ülkelere yaklaşmasında önemli bir dönüm noktası oldu. Bu yakınlaşma, ülkenin kalkınması için gerekli olan dış yardım ve dünya konjonktüründe meydana gelen gelişmelere bağlı olarak ortaya çıkan güvenlik endişelerinin de etkisi ile giderek gelişti. Türkiye'nin Lozan'da çözülemeyen sorunlarını halletmekle meşgul olduğu 1930 yılından itibaren dünya bir buhranlar devresine girdi. Özellikle Avrupa'da patlak veren bunalımlar Türkiye'yi de etkisi altına aldı. Bu nedenle iki dünya savaşı arası dönem, bir barış devresi olmaktan çok, yeni dünya savaşının tohumlarının atıldığı bir dönem oldu. Özellikle 1929'da dünyayı etkisi altına alan ekonomik bunalımdan sonra uluslar arası gerginlik hızla artmış, 1. Dünya Savaşı'nın getirdiği statükoyu korumak isteyen anti-revizyonist devletler ile bu yapıyı değiştirmek isteyen revizyonist devletler arasında sürekli keskinleşen bir kutuplaşma ortamı oluşmuştur (Sarınay, 2015).

Türkiye II. Dünya Savaşı süresince dış politikasını kendi menfaatleri doğrultusunda yönetti. Türkiye'nin bu tutumunu yadırgamamak gerekir. Politik eğilimler ve antlaşmalarla İngiltere; ekonomik gerçeklerle Almanya; stratejik zorunluluk ve coğrafi yakınlığı nedeniyle de SSCB ile birlikte hareket eden Türk liderleri, ülkenin üç sınırında cereyan eden tarihin bu en yıkıcı savaşı boyunca kendi ulusal bağımsızlıklarını korumayı başardılar. Nazi Almanyası'yla bölgesel konulardaki kısa süreli görüşmeleri başta olmak üzere, Türkiye'nin savaş boyunca gösterdiği bazı çabaların çağdaş düşünürler tarafından yanlış anlaşılması ve onları düş kırıklığına uğratmasına rağmen, Türkiye'nin II. Dünya Savaşı ile ilgili sicilini

* Prof. Dr. Kafkas Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Kars.

*Yrd. Doç. Dr. Kafkas Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, Kars.

başarılı olarak değerlendirmek gerekir. Birinci Dünya Savaşı süresince başına gelen felaketleri dikkate alarak, çağdaş düşünürlerin bazı hususlarda Türkiye'ye hak vermeleri, bunun için de onun antlaşma yükümlülüklerini yerine getirmedeki aşırı isteksizliğini görmeleri gerekir. Zira konunun dikkatle araştırılması, bunun o dönemde uygulanabilecek tek politika olduğunu ortaya çıkaracaktır (Bowen, 2002: 812).

1 Eylül 1939'da Almanların Polonya'yı işgali ile başlayıp tam altı sene çeşitli cephelerde kesintisiz olarak devam eden İkinci Dünya Savaşı, önce Almanya'nın 7 Mayıs 1945'te, daha sonra da Japonya'nın 2 Eylül 1945'te kayıtsız şartsız teslim olduğunun belgesini imzalaması üzerine sona erdi (Armaoğlu, 2005: 402). İnsanlık tarihinin gördüğü en yıkıcı savaşıardan biri olan İkinci Dünya Savaşı sona erdiğinde, Birinci Dünya Savaşı ile kıyaslanamayacak şekilde yıkıcı etki yarattı. Birinci Dünya Savaşı'na toplam nüfusu 1,5 milyar olan 36 ülke katılırken, İkinci Dünya Savaşı'na toplam 1,7 milyar nüfuslu 61 devlet katıldı. Birinci Dünya Savaşı'nda askeri harekât 4 milyon kilometrekarelik bir alana yayılmışken, İkinci Dünya Savaşı'nda tam 22 milyon kilometrekareyi kapsadı. Birinci Dünya Savaşı'nda 70 milyon insan silah kuşanmışken, bu rakam İkinci Dünya Savaşı'nda 110 milyona çıktı. Birinci Dünya Savaşı'nda kayıp sayısı 10 milyonken, ikincisinde 32 milyon kayıp ve 35 milyon da yaralıdır (Ataöv, 2006: 19).

Savaşın kaderinin belli olduğu ve Almanya'nın kaybedeceğinin kesinleştiği dönemlerde, 4-11 Şubat 1945 tarihleri arasında düzenlenen Yalta Konferansı Türk-Sovyet ilişkileri açısından oldukça önemli bir yere sahiptir. Konferansın sona ermesinden bir gün önce Stalin, Boğazlar meselesi ve Montreux rejimini gündeme getirdi. SSCB'nin talepleri Churchill ve Roosevelt tarafından da desteklendi. Konferansta ayrıca 8 Şubat günü yapılan beşinci oturumda Birleşmiş Milletler teşkilatının kurulması için 25 Nisan 1945'de Francisco'da yapılacak konferansa hangi ülkelerin davet edileceği konusu görüşüldü. Görüşme sonucunda, söz konusu tarihe kadar Birleşmiş Milletler Deklarasyonu'nu imzalamış olan ülkelerin davet edilmesi kararlaştırıldı. Görüşmeler esnasında davet edilip edilmeyeceği tartışılan Türkiye'nin ise, Roosevelt'in önerisi doğrultusunda 1 Mart'a kadar Almanya ve Japonya'ya savaş açması koşulu ile davet edilecek ülkeler arasına alınmasına karar verildi (Şirin, 2013: 115). Bu kararın ardından Türkiye, Birleşmiş Milletler'e kurucu üye olabilmek için, 1944'te Mihver devletleriyle ilişkisini kesti ve 23 Şubat 1945'te Almanya'ya savaş ilan etti. Ertesi gün 24 Şubat 1945'te de BM Beyannamesini imzaladı (Akkaya, 2012: 2).

2. Sovyetler Birliği'nin İstekleri Karşısında Türkiye

II. Dünya Savaşı'nın ardından uluslararası sistem ciddi yapısal bir değişime uğradı. Avrupa merkezli uluslar arası sistem ortadan kalkarken, bu sistemin yerini, birer kıta büyüklüğünde, kendi gereksinim ve değerleriyle bağdaşan yeni bir düzen kurmaya kararlı iki askeri güç devraldı (McMahon, 2013: 12). Savaşın ardından ortaya çıkan iki süper gücün önderliğinde Doğu-Batı blokunun oluşması ve bu iki blok arasındaki ilişkilerin "soğuk savaş"¹ şeklinde cereyan etmesi yeni uluslararası sistemin belirleyici özelliği oldu. Uluslararası sistemdeki bu köklü değişiklik ülkelerin dış politikalarında etkisini gösterirken, Türkiye'nin dış politikasının da yeniden şekillenmesinde etkili oldu. Nitekim, İkinci Dünya Savaşı'nın ardından Türkiye'nin dış politikasına egemen olan ve ona yön veren esas unsur, savaş sonrası Avrupa dengesinde meydana gelen boşluklardan yararlanarak Türkiye'den toprak ve üs isteklerinde bulunan Sovyetler Birliği'nin baskılarıdır (Sarınay, 2002: 925). Türk politika yapıcılarına göre, Türkiye'yi Sovyet tehdidinden ancak Batı kurtarabilirdi (Erol, 2009: 345).

II. Dünya Savaşı sömürge anlayışında değişiklikler yaratsa da, en büyük değişiklik sömürge anlayışında değil bu oyunun aktörlerinde oldu. II. Dünya Savaşına kadar sömürge anlayışının liderleri olan İngiltere ve Fransa savaş sonrasında yerlerini Amerika ve Sovyetler Birliği'ne bıraktılar. Savaş sonrasında Avrupa'da Sovyetlere karşı koyabilecek bir gücün kalmayışı bu ülkeye yayılmacı politikalar izleyebilmek adına yeni bir fırsat doğurdu. Sıcak denizlere inme emeli içerisindeki Sovyetler Birliği, 19 Mart 1945'de Türkiye'ye bir nota vererek geçerlilik süresi 7 Kasım 1945'de bitecek olan 1925 tarihli Türk-Sovyet Dostluk ve Saldırmazlık Antlaşmasını² yenilemeyeceğini bildirdi (Küçükvatan, 2011: 74). Gerekçe olarak da II. Dünya Savaşı'nın meydana getirdiği köklü değişikliklere tekabül etmediği ve ciddi değişikliklere muhtaç olduğu öne sürülüyordu. 7 Haziran 1945 günü Sovyet Dışişleri Bakanı Vyacheslav Mikhaylovich Molotov, Türkiye'nin Moskova Büyükelçisi Selim Sarper'e Sovyetler Birliği ve Türkiye arasında yeni bir antlaşma yapılabilmesi için Sovyet tekliflerini bildirdi. Sovyetler Birliği tarafından açıklanan ve yeni antlaşma için

¹ "Soğuk savaş" terimi ilk defa ABD'de bir gazeteci tarafından ortaya atıldı ve dünyanın her tarafında kabul edilen, kullanılan bir terim olarak siyasi literatürde yerini aldı. (ATASE, İDH, K.9, G.030, B.20-37). Bu terim: İkinci Dünya Savaşı sonrası temelde ABD ve SSCB arasında gelişen düşmanca ilişkileri ve ideolojik çatışmayı tanımlamak üzere kullanılmaktadır. Bu çatışma açık askeri eylemlerle değil ekonomik baskı, propaganda ve silahlanma yarışı şeklinde kendini gösterdi (Oran, 2005: 536).

² Türkiye-Sovyetler Birliği Dostluk ve Tarafsızlık (Saldırmazlık) Antlaşması uzatma protokolleri, 1921 Moskova Antlaşması ile temeli atılan Türk-Sovyet dostluk ve işbirliğinin 20 yıl daha uyum içerisinde sürmesini sağladı. Türkiye Lozan ile sorunlarının çoğunu çözmüş olmasına rağmen, halledilemeyen Musul sorunu ile meşguldü. Aynı dönemlerde Sovyet Rusya'da Kapitalist batılı devletler tarafında cembere alınmaya çalışılıyordu. Bu nedenle antlaşma o dönem için her iki devletin de işine gelmiştir (Soysal, 1983: 264).

Türkiye tarafından kabul edilmesi istenilen şartlar, açıkça Türkiye'nin bağımsızlık ve egemenlik haklarını ihlal eden kabul edilemez nitelikler taşımaktaydı. Molotov'un Sarper'e ilettiği şartlar:

1. 16 Mart 1921 tarihli Moskova Antlaşması'nın çizdiği Türk-Sovyet sınırının, Sovyetler Birliği lehine değiştirilmesi. Kars ve Ardahan'ın Sovyetler Birliği'ne verilmesi.³

2. Boğazların savunmasında Sovyetler Birliği'nin de ortak olması. Bunun için Boğazlarda Sovyetlere deniz ve kara üslerinin verilmesi.

3. Montreux Sözleşmesi'nin belirlemiş olduğu Boğazlar rejiminin değiştirilmesi. Bunun yerine Türkiye ve Sovyetler Birliği arasında yeni bir ikili antlaşmanın imzalanmasıydı (Ertem, 2010: 266).

Selim Sarper, Molotov'a verdiği cevapta; Türk Hükümeti'nin 16 Mart 1921 tarihli Moskova Antlaşmasıyla tespit edilen Türk-Sovyet sınırının değiştirilmesine ve boğazlarda Sovyet Rusya'ya üs verilmesine razı olmayacağını ilettili. Çok taraflı bir akit olan Montreux Sözleşmesinin yalnız Türkiye ile Sovyet Rusya'yı değil, anlaşmayı imzalayan bütün devletleri ilgilendirdiğini ve bu yüzden o ülkelerin de görüşlerinin alınması gerektiğini belirtti. Sovyet isteklerinin Türk hükümeti tarafından reddedilmesinin ardından Sovyetler Birliği, 1945 yılı Haziran ortalarından itibaren Türkiye üzerinde ağır bir siyasi baskı yapmaya başladı. Buna paralel olarak Sovyet radyo ve gazeteleri de Kafkas sınırında değişiklikler yapılması yönünde yayınlar yapmaya başladılar (Gönlübol vd, 1996: 193). Bu baskı ve propagandalar yabancı basında yer almasına rağmen, Türk hükümeti iki ülkenin ilişkilerini daha fazla bozmamak ve Sovyetlere isteklerini geri almak için imkân tanımak amacıyla açıklamamıştı. Hâlbuki Sovyetler Birliği baskısını daha da artırarak, Türkiye'den tehditle toprak ve üs kopararak Türkiye'deki rejimi değiştirmeye çalışmaktaydı. 18 Temmuz'da Potsdam'da Stalin buraların "had been taken away from Russia at the end of the last war" (son savaşın sonunda Rusya'dan alındığını) ve ayrıca boğazların kontrolüne fiilen katılmak istediklerini belirtti. Tahran'da da Stalin 1936 Montreux Anlaşması'nın yeniden gözden geçirilmesini teklif etti (Jaeschke, 2002: 831).

Soğuk Savaş dönemi Türk-Sovyet ilişkilerinde siyasi alanda yaşanan gerginlik ekonomik alanda da etkisini gösterdi. TÜİK verilerine göre İkinci Dünya Savaşı başlamadan önce Türkiye ile SSCB arasında ticaret hacmi oldukça üst seviyelerdeydi. Öyle ki savaş başlamadan önceki sene, 1938'de, Sovyet Birliği'den 5.890.649 lira değerinde ithalat yapılırken, bu ülkeye 5.140.197 lira değerinde de ihracat yapılmıştı. Savaş devam ettiği yıllarda sürekli düşen ticaret hacmi, savaşın sonunda, 1945'te, ithalat 104.496 lira, ihracat ise "0" lira olarak gerçekleşti (BİGM, 1953: 334).

Tablo 1: 1945-1952 Yılları Arası Türkiye-Sovyet Arasında İthalat ve İhracat Rakamları (Bin Lira olarak) (BİGM, 1950: 297).

	1945	1946	1947	1948	1949	1950	1951
İthalat	104	17	1	2	47	-	6.570
İhracat	-	97	-	436	716	1.190	5.744

Tabloda da görüldüğü üzere 1945 yılından 1950 yılına kadar ithalat ve ihracat değerlerinde ciddi dalgalanmalar yaşanmıştır. Türkiye'nin NATO'ya girdiği ve Türk-Sovyet ilişkilerin az da olsa normalleşmeye başladığı 1952 senesinde ihracat 6.632.624 lira olarak gerçekleşti ve 1938'deki ticaret seviyesine ancak ulaşıldı. TÜİK verilerine göre 1952 yılında ithalat ise "0" liraydı (BİGM, 1953: 334).

3. Türkiye'nin Sovyet Notalarına Karşı Tutumu

Yukarıda bahsedilen Sovyet baskıları Türk kamuoyunda büyük tepki ile karşılandı. Daha önce de belirtildiği üzere, Türk yetkililer iki ülke ilişkilerinin daha fazla bozulmaması adına bir süre bu konuyla ilgili açıklama yapmaktan kaçındılar. 1 Kasım 1945'te TBMM'de 7. dönemin üçüncü toplantısının açılışında konuşma yapan Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, uzun bir konuşmanın ardından sözü dış politikaya getirerek:

"Sayın Milletvekilleri!

Dış münasebetlerimizin bugünkü hali şudur: Sovyetlerle aramızdaki Dostluk Antlaşmasının feshi üzerine, yeni esaslarda ve ciddi olarak iyileştirilmiş bir antlaşma yapmak için bütün gayretlerimizi sarf ettik. Bu gayretlerimizin bugünkü neticesini biliyorsunuz. Hakikatlerin daha iyi anlaşılacağından, iyi komşuluk hislerinin galebe çalarak, iki memleket arasında iyi münasebetler kurulması ihtimalinden ümidimizi kesmiş değiliz. İmkânları daima iyi yürekle karşılayacağız. İngiltere ile ittifak münasebeti ile bağlıyız ve İkinci Cihan Harbi sırasında geçen türlü hâdiselerden sonra, İngiliz milletinin bizimle iyi ve müttelik münasebetlerini faydalı bulacağına inanıyorum. Amerika Birleşik Devletleri ile münasebetlerimiz artan bir dostluk içinde gelişmektedir. Amerika'nın Birleşmiş Milletler Anayasasının prensiplerini samimi olarak her millet için takip edeceğine güveniyoruz.

Bulgaristan'dan başlayarak Irak'a ve İran'a kadar bütün komşularımızın, bağımsız milletler olarak yaşamalarını ve kendileriyle iyi münasebette bulunmak istiyoruz. Harp felâketinden sonra dost Yunanistan'ın kalkınması ve yaralarını iyileştirmesi yolundaki gayretlerini yakın bir sempati ile takip

³ Düzeltmeye bahis olan Elviye-i Selase (Kars, Ardahan ve Batum); 3 Mart ve 13 Temmuz 1878 Ayastefonos ve Berlin Antlaşmaları ile savaş tazminatı olarak Çarlık Rusyasına terk edildi. Daha sonra 3 Mart 1918'de Brest-Litovsk Antlaşması'yla, Batum'la birlikte plebisit yapılması koşuluyla Osmanlı Devletine geri verildi. Yapılan plebisit sonucunda halk, Osmanlı yönetimini tercih etti. Son olarak Moskova ve Kars antlaşması ile Batum SSCB'ye bırakıldı, Kars ve Ardahan Türkiye'de kalarak Doğu Anadolu sınırı son şeklini aldı.

ediyoruz. Irak ile dostluk münasebetlerimizin gelişmesi ve derinleşmesi ihtimallerini memnurlukla karşılıyoruz. Arkadaşlar, medeni bir millet ve devlet olarak insanlık ailesinin çalışkan ve faydalı bir uzvu olmaktan başka bir siyasi hedefimiz yoktur. Açıkça söyleriz ki, Türk topraklarından ve haklarından hiç kimseye verilecek borcumuz yoktur. Şerefli insanlar olarak yaşayacak ve şerefli insanlar olarak öleceğiz” diyerek konuşmasını sonlandırdı (TBMM, TD, 01.11.1945: 6).

20 Aralık 1945'te Mecliste Dışişleri Bakanlığının bütçesi hakkında söz alan Kazım Karabekir Sovyet isteklerine değinerek:

“...Kars yaylasına hakim olmak demek, Anadolu'yu istila etmek için pusuya yatmak demektir. Kars yaylasına hakim olmak demek, Dicle ve Fırat boyunca Akdeniz ve Basra Körfezi'ne inen yolların tepesine hakim olmak demektir. Kars yaylası oralara inecek büyük seli tutan biricik settir. Boğazlar Türk Milleti'nin hakikaten boğazıdır. Oraya el saldırtmayız... Kars yaylası da milli bel kemiğimizdir. Kırdırırsak mahvoluruz... Eğer Ruslar bizden yer istemekte ısrar ederlerse hiç şüphe yoktur ki dövüşeceğiz; fakat istikbal bize olduğu kadar kendileri için de karanlık olur. Cihan yıkılıncaya kadar ve tek bir Türk kalıncaya kadar varımızı yoğumuzu ortaya koyarak uğraşacağız. Paramızı dışımızdan tırnağımıza kadar silahlanmaya sarf edeceğiz. Bu takdirde iki taraf ta hayattan, beşeriyetten, medeniyetten nasibini alacak değildir” diyordu (TBMM, TD, 20.12.1945: 258-259).

Kazım Karabekir'in ardından söz alan Dışişleri Bakanı Hasan Saka ise:

“Biz eskiden olduğu gibi, bu muahedelerin çizdiği samimi dostluk havasının iki memleket arasında yeniden teessüs etmesini candan dilemekteyiz ve bu hususta ümidimizi kesmiş değiliz. Türkiye Cumhuriyeti'nin sulh idealine ne kadar bağlı olduğunu dünyada bilmeyen memleket kalmamıştır. Yurtta sulh, cihanda sulh düsturu ile kısaca ifade edilen prensibimiz her vesile ile her zaman bütün dünyanın önüne çıkmaktadır. Bu itibarla biz aynı prensibe sadık kalarak, gerek bütün komşu memleketlerle, gerek bütün dünya memleketleriyle daima bu prensibin ilham ettiği esaslar dairesinde münasebetlerimizi çok açık ve çok samimi olarak idame ettirmek istiyoruz” dedi (TBMM, TD, 20.12.1945: 259).

Sovyet Rusya'nın Türkiye'den toprak taleplerine karşı Türkiye'de tepkiler sürerken Moskova'nın belli başlı gazeteleri iki Gürcü profesörün makalesini yayınladılar. Bu makale, “Gürcistan'dan zapt edilmiş olan topraklar geri verilmelidir” başlığı altında Gürcistan'ın Türkiye'den toprak taleplerini içeriyordu. Makalede Kars, Ardahan, Artvin, Oltu, Tortum, İspir, Bayburt, Gümüşhane ve Giresun'a kadar bütün bölgenin Gürcistan'a verilmesi gerektiği öne sürülmekteydi (Akşam Gazetesi, 21 Aralık 1945: 1). Böylelikle, Sovyet basını Sovyet vatandaşlarının ağzından Türkiye toprakları üzerinde istekler ileri sürüyordu. Bu istekler Türk kamuoyunda büyük tepki ile karşılandı. Bu sırada Anadolu Ajansı'nın yaptığı ankete göre, Türkiye bir karış toprağını vermektense ateşe atılmaya hazırды (Armaoğlu, 2005: 427).

Bu taleplerden, Çarlık zamanında olduğu gibi Stalin siyasetinde de Ermeni meselesinin, Türkiye'den toprak koparmak için bir bahane olarak değerlendirildiği görülmektedir. Nitekim Sovyetler Birliği'nin Türkiye'den bazı doğu vilayetlerini istemesi, bu toprakların Ermenistan'a ait olduğu iddiasına dayanıyordu. Bazı Karadeniz vilayetlerinin de Gürcistan'a ait olduğu akademik seviyede iddia ediliyordu (Erol, 2009: 348).

Türkiye üzerindeki bu istek ve baskılardan anlaşılıyor ki, Sovyetlerin politikası, 1921 yılından önce "status quo" ya geri dönmeye yönelikti. Sovyet tehlikesine karşı bağımsızlığını ve toprak bütünlüğünü koruyabilmek amacıyla Türkiye, 1939 yılından itibaren ittifak içinde bulunduğu İngiltere'nin ve savaş sonunda dünyanın en güçlü devleti olarak ortaya çıkan ABD'nin desteğini aramıştır (Sarıay, 1988: 49). Fakat Türkiye'de büyük endişe ve tepki uyandıran bu Sovyet davranışı, Türkiye dışında önceleri aynı tepkiyle karşılanmadı. Bu sırada Amerikan kamuoyu dünyanın dört bir tarafına dağılmış olan çocuklarının geri dönmesinden başka bir şey düşünmüyordu. ABD'li yöneticiler de, savaş sonunda hâlâ Sovyetler Birliği'yle işbirliğinin sağlanabileceğine ve savaş sonu dünyasında barış ve güvenliğin uluslar arası işbirliği yoluyla kurulabileceğine inanıyorlardı. Türkiye üzerindeki Sovyet tehdidi konusu ABD'nin gündemine ilk önce İngiltere tarafından getirildi. Sovyet istekleri karşısında Türkiye önce müttefiki İngiltere'nin desteğini aramıştı. Bu sırada Sovyet Rusya'nın Balkan ülkeleri üzerindeki savaş sonrası emellerinden endişe duyan İngiliz Hükümeti, 18 Haziran 1945'te Amerikan Hükümetine müracaat ederek, Yalta Konferansı kararlarına aykırı olan Sovyet tutumu konusunda Potsdam Konferansı'ndan önce ortak bir Anglo-Amerikan politikası tespit edilmesini ve Sovyet Rusya'nın karşısına böylece çıkılmasını istedi. Türk hükümetinin ABD'yi Sovyetlere karşı harekete geçirmek amacıyla yaptığı teşebbüs sonucunda bu ülkenin Postdam Konferansından önce Sovyetler Birliği'ne karşı fazla bişey yapmaya niyetli olmadığı anlaşılmaktaydı (Gönlübol vd, 1996: 194).

4- Türk Basınında Sovyet Tehdidi

4.1. Sovyet Taleplerinin Akisleri

19 Mart 1945'te Sovyetler Birliği Halk Hariciye Komiseri Vyacheslav Molotov, Sovyet Hükümetinin Türkiye ile Sovyetler Birliği arasında 17 Aralık 1932'te imzalanan ve süresi 7 Kasım 1945'te bitecek olan Türk-Sovyet anlaşmasının iki taraf dostluk münasebetlerinin devam ettirilmesi bakımından değerini taktir

etmekte beraber, İkinci Cihan Harbi esnasında meydana gelen derin değişiklerden dolayı yeni şartlara uygun bulunmadığı ve ciddi suretle iyileştirilmeğe muhtaç olduğu cihetle, anlaşmanın feshi hususundaki arzusunu Türkiye'nin Moskova Büyük Elçisi Selim Sarper'e bildirdi (Ulus Gazetesi, 22 Mart 1945: 4).

Rusların 19 Mart 1945 tarihli notasından itibaren Türk basınının en önemli gündem maddesi bu konu oldu. Gazetelerde genel olarak Montreux Boğazlar Sözleşmesi ve feshedilen Türk-Sovyet anlaşmasının içeriğinden bahsedilmektedir. Üzerinde durulan ve haber yapılan ikinci konu ise İngiltere ve ABD'nin tepkileridir. Sürekli olarak bu iki ülkenin gazetelerinden ve diğer bazı ülkelerin gazetelerinden konuyla ilgili alıntılar nakledilmektedir.

Örneğin, İngiliz gazetelerine dayandırılarak Vatan Gazetesinde verilen haberde "Boğazlar sözleşmesi uluslar arası bir ahittir ve bunda İngiltere'nin de hayati derecede alakası vardır" denilmektedir (Vatan Gazetesi, 24 Mart 1945: 3). Ulus Gazetesi, Sovyet Rusya'da yayınlanan İzvestiya Gazetesinin Türk-Sovyet muahedesinin feshi hakkındaki yazısından şunları aktarmaktadır:

"İlk dünya harbinin milletlerarası münasebetlerde mevcut umumi karasızlık şartları içinde Sovyet-Türk Antlaşması bu iki memleketin barış ve dostluk içerisinde yaşamak arzularının bir ifadesi idi. İşte dostluk münasebetleri 1925 tarihli Sovyet-Türk antlaşmasıyla ahdi bir mahiyet almıştı. İlk önce üç yıl için akdedilen bu antlaşmada, eğer taraflardan biri imza tarihinden 6 ay evvel feshetmek arzusunu bildirmezse, kendiliğinden bir sene daha uzayacağı belirtiliyordu. Sonraları üç defa, 17 Aralık 1929, 30 Ekim 1931 ve 7 Kasım 1935'te mezhur antlaşma ile buna bağlı diğer anlaşmaların muhtelif vadelerle uzatılması ve iki taraf arasında çıkmakta olan meselelerin halli hususlarında protokoller imza edilmiştir.

Son protokol gereğince antlaşma 10 yıl müddetle 7 Kasım 1945'e kadar uzatılmıştı. Bu protokolde ifade ediliyordu ki antlaşma eğer protokolde zikredilen vadenin veya müteakip vadelerin hitamundan altı ay evvel haber verilmek şartıyla taraflardan birince feshedilmezse, kendiliğinden ikişer sene uzayacaktır. 7 Kasım 1935 tarihli protokolün bu hükmü gereğince, Sovyet Hariciye Komiseri Molotof, 19 Mart'ta Türkiye'nin Moskova Büyük Elçisi Selim Sarper'e Sovyet Hükümeti namına bir demec yapılarak Sovyet Hükümetinin Sovyet-Türk anlaşmasını buna müteallik bütün zeyillerle birlikte feshetmek istediğini bildirmiştir."

İzvestiya gazetesi, Molotof'un bu fesih hakkındaki demecini tekrarladıktan sonra şöyle demektedir.

"Sovyet-Türk anlaşmasının tarihçesi, gösteriyor ki, üç yıl gibi kısa bir müddet için aktolunan bu antlaşma birçok defalar uzatılmış ve hayatın büyüyen ihtiyaçlarını karşılayacak iyileştirmeceler yapılmaksızın hemen hemen 20 sene müddetle kalmıştır. Halbuki bu 20 yıl içinde ve bilhassa hürriyete bağlı milletlerin Hitlerci Almanya'ya karşı yaptıkları bugün ki savaş sırasında birçok derin değişiklikler olmuştur. Bu değişikliklerin mahiyet ve şümulü üzerinde fazla durmaya lüzum yoktur. Tarafsız her müşahit için bu tamamıyla açıktır. Şunu hatırlamak yeter ki geçen 20 yıl içinde Sovyetler Birliği ile diğer devletler arasındaki münasebetler çok gelişmiştir. Bundan 20 yıl önce, Sovyetler Birliğinin Amerika Birleşik Devletleriyle siyasi münasebetleri bile yoktu. Halbuki bugün iki memleket arasında savaş ittifakı ve milletlerin harpten sonra dostça işbirliği vardır. Bütün bundan çıkan netice, Türk Sovyet antlaşmasının ciddi suretle iyileştirilmeğe muhtaç olduğudur (Ulus Gazetesi, 22 Mart 1945: 4).

Times Gazetesi Moskova muhabiri konuyla ilgili olarak: "Diplomasi mahfilleri, Türk-Sovyet anlaşmasının feshini, geçmiş bir devrenin sonu olmaktan ziyade, Sovyet-Türk münasebetlerinin yeni ve realist bir esas üzerine kurulmasının doğru atılan ilk adım olarak telakki etmektedir" diyordu. Reuters Ajansının siyasi yazarına göre: "Sovyet Birliğinin Sovyet-Türk dostluk ve tarafsızlık muahedesini feshetmek arzusunu bildirmesi hakkında Londra'ya hiçbir kaynaktan herhangi bir tefsir gelmemiştir." (Ulus Gazetesi, 23 Mart 1945: 5).

Bu haberlerin ardından sonraki günlerin gazetelerinde ise söz konusu antlaşmanın feshi ile ilgili İngiliz gazetelerinde çıkan haberler ve köşe yazılarına yer verilmektedir. Farklı farklı gazetelerden görüşlerin aktarıldığı haberlerde, genel olarak işaret edilen nokta, Rusların boğazlardan geçecek gemilerin kontrolü meselesinin belirtilmesi hususuna taleplerde bulunacağına dikkat çekilmektedir (Cumhuriyet Gazetesi, 23 Mart 1945: 1). 24 Mart'ta yine İngiliz basınından alıntılar yapan Cumhuriyet Gazetesinin ilk sayfa haberinde: "İngiliz basını diyor ki: Boğazlar İngiltere'nin emniyet bölgesine dahildir. Bu bölgede vuku bulacak tek taraflı hareket İngiliz-Rus münasebetlerinde vahim neticeler doğurabilir" deniliyordu (Cumhuriyet Gazetesi, 24 Mart 1945: 1).

Ertesi günkü sayısında: "İngilizler, Rusların kararını evvelden müttefikleri olan ABD ve İngiltere'ye bildirmemesi esef edilecek bir olaydır" şeklindeki İngiliz görüşü aktarılmaktadır. İsviçre gazetelerinden de alıntılar yapıldığı 25 Mart tarihli gazetede "İsviçre basınına göre Boğazlar meselesi yeni Rusya'nın hakiki niyetlerini açığa vuracak en önemli mihenk taşıdır" deniliyordu (Cumhuriyet Gazetesi, 25 Mart 1945: 1). 26 Mart'ta ise Yunan gazetelerinin anlaşmanın feshi hakkında yaptığı haber yer almaktadır. Yunan gazeteleri: "Türk-Rus münasebetlerindeki soğukluğun yeni ihtilaflara yol açacağını farz etmek fazla karamsarlık olur" dediği aktarılmaktadır (Cumhuriyet Gazetesi, 26 Mart 1945: 1).

27 Martta Amerikan, İngiliz ve Sovyet gazetelerinden (Cumhuriyet Gazetesi, 27 Mart 1945: 1), 31 Mart tarihli gazetede Polonya gazetelerinden ve bazı İngiliz gazetelerinden alıntılar verilmeye devam edildiği görülmektedir. "Time and Tide" dergisinde yer alan Türk-Rus antlaşmasının Sovyet hükümeti tarafından feshi ile ilgili başmakalesinden yapılan alıntıda:

"Fesih normal usullere göre yapılmıştır ve antlaşmanın yenilenmesi gerektiği konusundaki Sovyet iddiası makuldür. Ancak antlaşmanın feshi bundan hayli zaman evvel Moskova'da hazırlanarak yakında açıklanmak üzere bulunan ve gittikçe geliştirilecek olan uzun vadeli bir plan icabıdır... Türkiye Rusya ile iyi münasebetlerde bulunmaya hazırdır ve bunu arzu eder. Türkiye, sadece Türk-Rus münasebetlerinin hepsini müzakereye amadedir. Fakat boğazlarla Montreux mukavelesinin tekrar tetkikine dair konulara haklı olarak bunların Türk-Rus meselesi değil, milletler arası bir mevzu olduğunda ısrar etmektedirler...Türkiye-Rusya arasında yirmi sene evvel imzalan antlaşma devamlı surette uzatılmıştır. Şimdi Moskova bu antlaşmayı feshetmeyi gerekli görmüştür. Bu fesih kararında hiçbir fevkaladelik yoktur. Çünkü her antlaşma ya uzatılır ya da feshedilir. Ancak bu günkü şartlar altında bu hadisenin yaşanması iki nedenle dikkat çekici mahiyettedir. Birincisi zamanlaması, ikincisi ise Sovyet basını ve radyosu tarafından girilmiş olan Türkiye aleyhtarı mücadele. Rusya'nın kudretinin artmış olması sebebiyle şartlara uygun yeni bir antlaşma için müzakerelere girişmesi mümkündür. Fakat bunun için Türkiye'yi tehdit etmeye ve yıldırıcı siyaset metotlarına başvurmaya gerek yoktur..."

Yazının devamında Rus dış politikasından, Montreux antlaşmasından ve boğazlardan detaylıca bahsedilmektedir (Cumhuriyet Gazetesi, 31 Mart 1945: 1).

7 Nisan 1945 tarihli Vatan Gazetesi, Türkiye'nin Sovyet notasına karşılık 4 Nisan'da Dışişleri Bakanı Hasan Saka tarafından Sovyetler Birliği Ankara Büyükelçisine iletilen Türk notasından bahsetmektedir. Haberde; Türk-Sovyet dostluğuna büyük katkıları dokunmuş olan 17 Aralık 1925 tarihli anlaşmandan bahsedildikten sonra, Türkiye'nin, Sovyet hükümeti tarafından kendilerine iletilecek iki tarafında menfaatlerine uygun ve ciddi tadilatı ihtiva eden akit ikamesi hususunda kendisine yapılacak teklifleri büyük bir dikkat ve iyi niyetle tetkike amade bulunduğunu bildirmiştir deniliyordu (Vatan Gazetesi, 7 Nisan 1945: 1). Gazetenin ertesi günkü sayısında da "tekliflerin dostluk havası içerisinde tetkiki dünya barışı için iyi neticeler verecektir" şeklinde iyi niyet dile getirilmektedir (Vatan Gazetesi, 8 Nisan 1945: 1).

Sovyet istekleri detaylı olarak Türk basınında ilk kez 27 Haziran 1945 tarihinden itibaren görülmeye başlandı. Bu tarihe kadar sadece boğazlar konusu ön plandayken, bu tarihten itibaren Kafkas sınırında düzenlemeler yapılması yönündeki Sovyet istekleri de gündeme geldi. Akşam Gazetesinin "Sovyet Rusya'nın ileri sürdüğü şartlar" başlığıyla verdiği habere göre: "Sovyet Rusya hükümeti yeni bir dostluk antlaşması imzalamak için Türkiye'den Kars ve Ardahan'ın geri verilmesini, boğazlarda kendisine askeri üsler temin edilmesini istemiştir" deniliyordu (Akşam Gazetesi, 27 Haziran 1945: 1).

Cumhuriyet Gazetesi ise bu yeni durumu okurlarına: "Sovyetler, dostluk muahedelerini yenilemek için bizden Kars ile Ardahan'ı istediler ve boğazlarda imtiyaz istediler" şeklinde duyurdu. Haberin devamında: "Sovyetler boğazları idarede imtiyazlı bir mevki istedikleri gibi 1921'de Türkiye'ye verilen Kars ve Ardahan'ın idaresini de talep etmektedirler" deniliyordu (Cumhuriyet Gazetesi, 27 Haziran 1945: 1). Ertesi gün "Sovyet taleplerinin akisleri" başlığıyla konu değerlendirilmektedir. Gazetede Türkiye'nin Londra büyükelçisinin İngiliz Dışişleri Bakanlığına gittiği ve boğazlar meselesini görüştüğünü belirtiyordu. Ayrıca İngilizlerin boğazlara ait hükümlerin antlaşmayı imzalayan bütün devletleri ilgilendirdiğini ve bu günkü safhada değiştirilmeyeceğini söylediklerini yazıyordu (Cumhuriyet Gazetesi, 28 Haziran 1945: 1). 29 Haziranda da Sovyet talepleri ile ilgili haberler ilk sayfadan verilmeye devam etmektedir. İngiliz kaynaklarına dayandırılan haberde ilginç detaylar yer almaktadır. Gazeteye göre: "Ruslar daha demokrat ve daha temsili bir Türk hükümeti kurulması için de talepte bulunmuşlar. Ayrıca Kars bölgesindeki hudut tashihine mukabil taviz olarak Halep şehrinin Türkiye'ye verilmesi ileri sürülmüş" (Cumhuriyet Gazetesi, 29 Haziran 1945: 1). İngiliz Reuther ajansının siyasi muhabirine dayandırılan başka bir haberde Rusların barış konferansından önce pürüzlü işleri halletmek derdinde olduğu ileri sürülüyordu (Cumhuriyet Gazetesi, 30 Haziran 1945: 1).

Vatan Gazetesi ilk kez 28 Haziran 1945 tarihinden itibaren Rusların boğazlar konusuna ilave olarak Kars ve Ardahan'ı da istediklerini ve Türkiye'nin kati suretle bunu reddettiğini aktarmaktadır (Vatan Gazetesi, 28 Haziran 1945: 1). Önceki aylarda daha ılımlı ve yapıcı haberler yapıp manşetler atan Vatan Gazetesi'nin bu tarihten itibaren daha sert manşetler attığı görülmektedir. 30 Haziran 1945 tarihli gazetede oldukça büyük puntolarla "Türk hükümrânlığı, her şeyden evvel kendi otoritesine saygı ister" manşeti yer almaktadır (Vatan Gazetesi, 30 Haziran 1945: 1).

Temmuz ayında da Sovyet talepleri ile ilgili Cumhuriyet gazetesi "Time and Tide ve Reuter" dan alıntılar yapmaya devam etmektedir. 7 Temmuz 1945'de: "Türkler boyun eğer bir millet değildir. Türkiye'nin kendi istiklalinin kaybı demek olacak şartları kabul edeceği hakikaten tasavvur olunamaz" başlıklı haber yer almaktadır. Haberin devamında: "Hiçbir zaman boyun eğer bir millet olmayan Türkler, Kars'ı ve Ardahan'ı vermekten imtina ederlerse, Anadolu'da 1914 hudutlarının iadesi için Rus ordularının bir kere daha kullanılması lazım

gelecektir. Bu meselede Ruslar milliyetler prensibini ileri sürerek mucip sebepler bulmaya çalışmıyorlar. Çarlığın genişleme siyaseti, komünistliğin emniyet siyasetiyle akıllıca birleştirilmiştir" şeklinde konu değerlendirilmektedir (Cumhuriyet Gazetesi, 7 Temmuz 1945: 1).

3 Temmuz 1945'te Cumhuriyet Gazetesinde "Trakya topraklarında Sovyet istekleri" başlıklı bir haber dikkat çekmektedir. Haberde: "Ruslar Bulgaristan için bizden ve Yunanistan'dan arazi istiyorlarmış... Yunan gazeteleri: bize ait talepleri reddederiz. Türkiye'yi alakadar eden taleplere de inanmak istemiyoruz" deniliyordu (Cumhuriyet Gazetesi, 3 Temmuz 1945: 1). Bu haberin devamı niteliğinde 22 Temmuz'da çıkan başka bir haberde ise "Slav bloğuna karşı bir Türk-Yunan bloğu tahakkuk etmek üzere. Bir İngiliz gazetesi diyor ki: Rus siyasetinin hedefi, Türkiye'nin Yunanlılarla birleşmesinin önüne geçmektedir." The Economist dergisinde yer alan boğazlar ile ilgili makaleden alıntılar yapıldığı haberde Balkanlarda Rusların uygulamaya çalıştığı Slav bloğuna karşı Türkiye-Yunanistan ittifakının ehemmiyetinden bahsedilmektedir (Cumhuriyet Gazetesi, 22 Temmuz 1945: 1).

Vatan Gazetesi'nde 1 Ocak 1946 tarihinde "son ve değişmez kararımız" başlığıyla manşette verilen haberde: "şark hudutlarından boğazlara kadar uzanan Türk vatanını yirmi milyon Türkün naşı ile süslenmedikçe bir karış toprak vermeyeceğiz. Şerefle ölmeyi ebedi hayatımızın başlangıcı sayarız" deniliyordu (Vatan Gazetesi, 1 Ocak 1946: 1).

4.2. Gazetelerin Gözünden Türk-Sovyet Münasebetleri

17 Eylül 1945 tarihinde Türkiye, Sovyet istekleri ile alakalı olarak Sovyet Hükümeti'ne bir nota verdi. Notada:

"1- Çanakale Boğazı'nda Türk ve Rus üsleri vücuda getirilmesine veya bu üslerin sadece Rusya'ya terkine Türkiye Cumhuriyeti taraftar değildir. Türkiye Hükümeti ABD, İngiltere, Fransa ve Sovyet Rusya'nın müştereken istifade edeceği üslerin tesisine hazır bulunmaktadır.

2- Türkiye, Kars ve Ardahan bölgelerinin Rusya'ya terkinin doğru olmadığını ispat etmek için bu hususta münakaşayı kabul etmektedir.

3- Türkiye bu meseleleri bir hayat memmat meselesi telakki ettiğini ve Türkiye-Ermenistan sınırında değişiklik kabul etmeyeceğini bildirmiştir." (Vatan Gazetesi, 17 Eylül 1945: 1).

San Fransisko konferansından dönerken İngiltere'ye uğrayan Dışişleri Bakanı Hasan Saka, bir suretini de ABD'ye verdiği muhtırayı İngiltere yetkililerine ilettili. Türkiye'nin hak ve menfaatlerini rencide etmemek, hükümlerine haklarına hanel getirmemek ve ülkenin emniyetini tehlikeye koymamak şartıyla milletlerarası kontrole tabi tutulacak olan boğazlardan serbest geçiş teminine hazır olduğunu belirtti. Diğer taraftan aynı muhtıradaki Türkiye ile Rusya arasındaki faaliyetlerin bir esasa bağlanması ve gelecekte herhangi bir anlaşmazlığı bertaraf edecek şekilde tanzim edilmesi istenmektedir (Vatan Gazetesi, 28 Eylül 1945: 1-3).

Siyasiler arasında Boğazlar ve Kafkas sınırında değişiklik yapılması konuları tartışılırken, 4 Aralık 1945 Salı günü İstanbul'da Komünizm aleyhine büyük bir protesto yürüyüşü yapıldı. Beyazıt Meydanı'nda toplanan binlerce üniversiteli ellerinde bayraklarla, Tan, La Türki ve Yeni Dünya matbaalarını, Berrak ve ABC kitapçevlerini tamamen tahrip ettiler (Vatan Gazetesi, 5 Aralık 1945: 1). İstanbul'daki 4 Aralık olaylarının hemen ardından İzmir ve Bursa'da da gençler komünizm aleyhinde yürüyüşler yaptılar. Bursa'da üç bine yakın genç gösterilere katılarak Sovyet Rusya aleyhine tezahüratlarda bulundu (Akşam Gazetesi, 6 Aralık 1945: 1). 5 Aralık'ta Ankara'da da üniversite öğrencileri aynı maksatla gösteri ve yürüyüş yaptılar (Akşam Gazetesi, 7 Aralık 1945: 1). Aynı tarihlerde, Sovyet istekleri karşısında ülkenin farklı noktalarında protesto ve mitinglerin devam ettiği görülmektedir. Trabzon'da yerel gazetelere gönderilen telgraf ve mektuplardan dolayı gazetelerin ikinci defa baskı yapmak durumunda olduğu belirtiliyordu (Vatan Gazetesi, 29 Aralık 1945: 1).

4 Aralıkta İstanbul'da yapılan protesto gösterileri münasebetiyle 8 Ocak'ta Ankara'daki Sovyet Büyükelçisi S. Vinogradof, Türkiye Dışişleri Bakanı Hasan Saka'ya Sovyet Hükümeti'nin protesto notasını ilettili. Notada; 4 Aralık'ta İstanbul'daki olaylarda Sovyet Rusya'ya karşı çirkin sözler sarf edilmiş olduğu, Sovyet eserleri satan iki kitapevinin tahrip edilmesinin gösteriye Sovyet aleyhtarı bir mahiyet verdiği, Türk polislerinin ise gösteriye engel olmak yerine himaye ettiği iddia ediliyordu. Sovyet Rusya Hükümeti ayrıca, böyle tahrikâmiz hareketlere göz yummayacağından, bundan sonra mesuliyetin Türkiye'ye ait olduğunu belirtiyordu. Bu notaya cevaben Türkiye; İstanbul'da yapılan gösterilerin tamamen Türkiye'nin iç meselesi olduğunu, yapılan araştırmalar neticesinde Sovyet Rusya'ya karşı bariz sözler sarf edilmediği, Türk polislerinin herhangi bir şekilde ihmali olmadığı ve Türkiye Hükümeti'nin herhangi bir mesuliyete katlanması iddiasının abes olduğunu Sovyet yetkililerine ilettili (Akşam Gazetesi, 15 Aralık 1945: 1).

1946 yılı başında Zonguldak'tan Cumhurbaşkanı İnönü'ye, Meclis Başkanı Abdülhalik Renda'ya ve Başbakan Şükrü Saraçoğlu'na, Zonguldak ili içerisindeki parti ve Halkevi idare kurulları, il genel meclisi ve baro üyeleri, belediyeler, ticaret odaları, dernekler, kurumlar, gençlik kulüpleri, esnaf cemiyetleri, işletmeler, tesisler, kömür ve demir işçileri temsilcilerinin imzalarının bulunduğu telgraflar gönderildi. Telgrafta, bir

bütün olarak gerekirse yurt ve istiklali korumak için kanının son damlasına kadar savaşa hazır bulduklarını iletmektedirler (Vatan Gazetesi, 1 Ocak 1946: 1).

Tekrar siyasi arenaya dönecek olursak, ABD ve İngiltere'nin, Sovyetler Birliği ile savaş sonu işbirliğini gerçekleştirmek amacıyla yaptıkları Potsdam Konferansı 17 Temmuz- 2 Ağustos 1945 tarihleri arasında Berlin'de yapıldı. Konferansta Boğazlar konusu da gündeme geldi fakat sonuç olarak Boğazlarda statükonun muhafaza edilmesine karar verildi (Akşam Gazetesi, 1 Ağustos 1945: 1).

ABD Dışişleri Bakanı James Byrnes, boğazlar konusunda hükümetlerin Türkiye ile ayrı ayrı temas etmeleri hakkında Potsdam Konferansında alınan karar gereği Montreux Boğazlar sözleşmesinin tadili ile ilgili Amerikan görüşlerini içeren 4 maddeyi Türkiye'ye bildirdiğini 2 Kasım'da açıkladı (Akşam Gazetesi, 2 Kasım 1945: 1). ABD'ye göre:

- 1- Boğazlar her zaman ve bütün milletlerin ticaret gemilerine açık bulundurulmalıdır.
- 2- Bütün Karadeniz sahil devletlerinin harp gemilerine boğazlardan transit geçiş hakkı verilmelidir.
- 3- Karadeniz'de sahili olmayan devletlerin harp gemilerine geçiş hakkı tanınmayacaktır. Ancak sülh zamanına ait olmak üzere yapılacak anlaşmalara göre ve Karadeniz sahil devletlerinin muvaffakı ile belirli tonajdaki harp gemileri bundan müstesnadır.
- 4- Yeni mukavelede Japonya çıkarılmalı ve sözleşmedeki Milletler Cemiyeti deyimini yerine Birleşmiş Milletler ibaresi konulmalıdır. (Vatan Gazetesi, 8 Kasım 1945).

Boğazlar hakkında İngiliz hükümetinin görüşünü ifade eden nota 23 Kasım'da İngiliz Büyükelçisi tarafından Türk Hükümetine tevdi edildi. İçeriği ise ABD'nin görüşünden farklı değildi. İngiltere, Montreux Boğazlar Sözleşmesinin düzeltilmesi gerektiğini fakat başka devletlere üsler verilmesine karşı olduğunu belirtmekteydi (Akşam Gazetesi, 24 Kasım 1945: 1).

Başbakan Şükrü Saraçoğlu 6 Aralık 1945 Perşembe günü gazetecilerle yapmış olduğu toplantıda ülke meseleleri hakkında önemli açıklamalarda bulundu. En önemli konulardan birisi de dış politikada Rusya ile yaşanan gerginlikti. Saraçoğlu: *"komşu ve dost devletlerle her gün biraz daha dost olmaya çalışıyoruz. Sülhün ve insanlık huzurunun bir an evvel yerleşmesi için elimizden geldiği kadar çalışıyoruz ve çalışmaya da devam edeceğiz"* dedi. ABD'nin notası hakkında da görüşlerini dile getiren Saraçoğlu: *"Amerikan görüşlerini esas bakımından iyi bulup, tatbikata ait şekil ve kayıtları zamanında tetkik edilmek üzere bir münakaşa ve müzakere zemini olarak kabule değer olduğu şüphesizdir. Montreux kararlarını yenileme konferansında ABD'nin yer almasını hem hükümetimizin hararetle bir arzusu hem de bir zaruret olarak telakki etmekteyiz"* diyordu (Vatan Gazetesi, 6 Aralık 1945: 1).

Başbakan Şükrü Saraçoğlu 6 Ocak 1946 tarihinde gazetecilere vermiş olduğu bir başka demecinde, Sovyet talepleri ile ilgili önemli açıklamalar yaptı. İki Gürcü Profesörün mektubu ve ardından bazı Rus gazete ve radyolarında bu konuyla ilgili ortaya atılan iddialara cevap verdi. Saraçoğlu:

"Bütün dünya biliyor ki bütün bu yerlerde bir tek Ermeni mevcut değildir. Memleketin başka yerlerine dağılmış olan ve çoğu İstanbul'da bulunan Ermeni vatandaşlarımıza karşı emniyetimiz vardır... Birinci Cihan Harbi'nden felaketle çıkan Türkiye ve Rusya, bu yerlerin kaderini plebisitle tayin etmeyi uygun bulmuşlar ve yapılan plebisit sonucunda 87.048 oydan 85.124'ü Türkiye lehine, 1.924'ü Türkiye aleyhine, 1.483'ü de oy kullanmamıştır. Böylece Kars ve Ardahan illeri Türkiye verilmiş değil, Türkiye'ye iade olunmuştur... Dışarıdaki tahriklere ve şüphe uyandırmak isteyen çalışmalara karşı, Ermeni vatandaşlarımızla olan münasebetlerimizde en ufak bir gölge hasıl olma ihtimali yoktur... Bazı gazeteler de Kars ve Ardahan'ın Rusların zayıf olduğu bir dönemde Türkler tarafından alındığını söylüyorlar... Rusya'nın zayıf sayıldığı o günlerde Türkiye yok denecek bir durumdaydı. Bu hakikat göz önünde dururken böyle bir iddia tamamen haksızdır" dedi (Vatan Gazetesi, 7 Ocak 1946: 1-4.).

Başbakan Saraçoğlu'nun bu ifadelerinin ardından Rus Profesör V. Khvostov Rusya'da bir gazeteye mektup göndererek Saraçoğlu'nun açıklamalarına cevap verdi. Rus Profesör: *"Türk Başbakanı, Türk gazetecilerine verdiği nutukta, hudut bölgelerinde bütün Rus taleplerinin doğru olmayan tarihi istihbarata dayandığını söylemiştir. Türk Başbakanının tarihi çok iyi bilmediği anlaşılıyor. Çünkü Türkiye'nin 1918'de Sovyetler Birliği'nin zayıf olduğu zamanda bütün bu bölgeleri kendisine terk etmeye bizi mecbur etmiş olduğunu unutuyor"* dedi (Vatan Gazetesi, 4 Şubat 1946: 1).

1946'nın Şubatında Gürcistan Komünist Partisi Merkez Komitesi Genel Sekreteri N. Şarkviyani, Pravda Gazetesi'nde bir makale kaleme aldı. Makalede iki Gürcü profesörün söylediklerine atıfta bulunduktan ve ihtilafa konu olan toprakları teker teker saydıktan sonra, *"Gürcü halkının kültür ve siyasi hayatının hakiki beşiğini teşkil etmiş ve milli arazimizden ayrılmış bulunan toprakların iadesi için Gürcistan Sovyet Cumhuriyeti tarafından yapılan ısrarlı talepler makuldür"* deniliyordu (Vatan Gazetesi, 26 Şubat 1946: 1-2). Diğer taraftan, Türkiye'den zamanında ayrılmış olan Ermeniler, Bükreş'te miting yaptılar. Mitinkte, Türkiye tarafından ilhak edilmiş olan Ermeni topraklarının Sovyet Ermenistanıyla birleştirilmesi zamanının geldiğini belirterek, mitingin sonunda Stalin, Truman ve Attlee'ye bir mesaj gönderilmesine karar verdiler (Akşam Gazetesi, 4 Ağustos 1945: 2).

Cumhuriyet Gazetesi 1948 yılının sonlarına doğru Moskova radyosunun yayımlarından birinde: “Ermeni Haklarını Müdafaa Cemiyeti Birleşmiş Milletler Kurulunun bütün üyelerine birer muhtıra göndererek, Türkiye’nin 1919 senesinde gasp ettiği Ermeni topraklarının Sovyet Ermenistan’ına ilhakını talep etmiştir. Muhtıra da, Türkiye dahilinde ve haricinde bulunan bütün Ermeni komite ve cemaatlerinin bu talebi hararetle desteklemekte oldukları belirtilmektedir” şeklinde haber okunduğunu naklediyordu. Rusların kontrolü altında bulunan “Hür Azerbaycan” radyosu da Kürtçe yaptığı bir neşriyatta: “Türkiye, Irak, İran zimamdarları, Kürt milletinin İstiklal ve hürriyet uğrunda hareketlerini frenlemek için el ele vererek sıkı bir işbirliği yapmaktadırlar. Bu devletler istila ettikleri Kürdistan topraklarında da buraların öz sahibi olan Kürtlere hiçbir surette hak tanımamaktadırlar” diyordu (Cumhuriyet Gazetesi, 13 Aralık 1948: 1).

ABD’de yayınlanan Chiristian Science Monitor gazetesinde “Ruslar Kürtlere silah dağıtıyor” başlıklı haberde: “Rusya ile İran arasındaki hudut bölgesinde vaziyet naziktir. Burada her an bir hadisesinin patlak vermesi ihtimali mevcuttur. Sovyetlerin Bakü’deki petrol sahalarına yakın olması bakımından bu hududun mühim stratejik ehemmiyeti vardır. Ruslar Barzani kabilesine devamlı surette silah göndermekte ve İran’daki Tudeh Komünist Partisi’ni el altından desteklemektedirler. Aynı zamanda Sovyet hükümeti Kürtlerin istiklal meselesini de eline almış bulunmaktadır. Bir Kürt devletinin kurulması için Rusların gayret serf etmekte oldukları aşikardır” deniliyordu (Cumhuriyet Gazetesi, 13 Aralık 1948: 3).

13 Ağustos 1946 tarihinde Sovyet Rusya Boğazlar ile ilgili Türk hükümetine yeni bir nota verdi. “Sovyet Sosyalist Şuraları İttihadı Dışişleri Bakanlığı Türkiye Hükümetine aşağıdaki hususları bildirmekle şeref kazanır” diye başlayan nota metninde, Sovyet Rusya, Berlin’de yapılan üç devlet (Büyük Britanya, Birleşik Amerika ve Sovyet Rusya) konferansında Sovyet Hükümeti Montreux antlaşmasının tesis ettiği Boğazlar rejiminin dönemin şartlarına uymadığı ve yeni bir boğazlar rejimi tesisinin gerekli olduğunu teklif ettiğini belirtmektedir. Sovyet Hükümeti kendi namuna aşağıdaki esaslara uygun yeni bir rejim tesisini teklif ettiğini notada belirtmektedir. “Buna göre:

1. Boğazlar bütün memleketlerin ticaret gemilerine daima açık olmalıdır.
2. Boğazlar Karadeniz devletlerinin savaş gemilerine daima açık olmalıdır.
3. Karadeniz’e sahili bulunmayan devletlere ait harp gemilerinin boğazlardan geçişi hususi suretle belirtilen haller müstesna yasak olmalıdır.
4. Karadeniz’e girmek ve çıkmak için tabi su yolu olan boğazlara müteallik rejimin tesisi Türkiye’nin ve Karadeniz’e sahili bulunan diğer devletlerin salahiyeti dahilinde olmalıdır.
5. Boğazlarda ticari seyrüseferin serbestisini ve boğazların güvenliğini temin hususunda en fazla alakadar olan ve bunu icraya en kadir olmaları sıfatıyla Türkiye ve Sovyetler Birliği, iş bu boğazların Karadeniz’de sahili bulunan devletler aleyhine diğer devletler tarafından kullanılmasının önüne geçmek için bunlarının müdafaasını müşterek vasıtalarıyla temin etmelidir. Sovyet Hükümeti bu deklarasyondan Birleşik Amerika ve Büyük Britanya hükümetlerini haberdar etmiştir” (Ulus Gazetesi, 14 Ağustos 1946: 1).

Sovyet notasının yayınlanmasından sonraki günlerde nota ile ilgili köşe yazıları ve dış basında konu ile ilgili yapılan haberler Türk basınında yer alıyordu. 15 Ağustos 1946 tarihli Ulus Gazetesinde Falih Rıfka Atay Rus isteklerini değerlendirirken, Newyork Times’ta çıkan haber “Sovyet notası hariçte derin tepkiler yaptı” başlığıyla verilmektedir. Haberde, Newyork Times’ın “Türkiye boyun eğmek niyetinde değildir ve Batı devletleri Rus isteklerine karşı koyacaklardır” deniliyordu (Ulus Gazetesi, 15 Ağustos 1946: 1). 21 Ağustosta Amerika Sovyet teklifini reddetti, ve Amerika’nın boğazların askeri kontrolüne iştirak etmek hakkındaki Sovyet taleplerine kati suretle muhalif olduğu ve bu durumu Sovyet Rusya’ya bildirildiği belirtildi. Amerika’nın konuyla ilgili görüşü, boğazların kontrolünün Birleşmiş Milletler prensipleri ile mutabık olarak Montreux modeline göre yapılacak milletlerarası bir antlaşma ile çözüme bağlanması gerektiği yönündeydi (Ulus Gazetesi, 21 Ağustos 1946: 1). 22 Ağustos tarihinde Amerika, boğazlar ile ilgili Sovyet Rusya’ya nota verdi. Notada, Türkiye boğazlar müdafaasından başlıca mesul olarak kalmaya devam etmeli ve boğazlara karşı bir tecavüz veya tehdit halinde doğacak durum, milletlerarası güvenlik için bir tehdit olacağından güvenlik konseyinin harekete geçmesi için açık bir sebep teşkil edecektir denilmekteydi (Ulus Gazetesi, 22 Ağustos 1946: 1). Ertesi gün, 23 Ağustos’ta, Moskova Hükümeti tarafından ileri sürülen tekliflere karşı Türkiye cevabını Sovyetlere bildirdi. Ayrıca notanın bir sureti de Montreux’yu imzalayan diğer devletlere verildi (Ulus Gazetesi, 23 Ağustos 1946: 1).

Türkiye’nin bu notasına Sovyetler 29 Eylül’de cevap verdi. Sovyet Hükümeti boğazların Türkiye ve Rusya tarafından müşterek idare edilmesi hakkındaki görüşlerde ısrar etmekteydi (Ulus Gazetesi, 29 Eylül 1946: 1). Türkiye, Sovyetlerin ilk notasına verdiği cevapta, Sovyet taleplerinin Türkiye’nin hükümlerine ile kabili telif olmayacağı ve beynelmilel münasebetlerde vahamet doğuracağı bahsiyle reddetmişti. Bu defaki Sovyet notasında Türkiye’nin gerekçeleri reddedilerek, Boğazların Karadeniz’e dahil olmayan bir devletin iştiraki ile müdafaası halinde bütün Karadeniz devletlerinin güvenliklerini korumak için kafi garantiden mahrum edilmiş olacakları belirtilmektedir. Ayrıca, Karadeniz’deki çok uzun Sovyet sahillerinin Sovyetler Birliği’nin birçok hayati bölgesine geçit verdiği için Sovyetlerin boğazların müdafaasına büyük alaka

gösterdiği kaydedilmektedir. Nota, boğazların kontrolünün Karadeniz devletlerine ait olması gerektiğini belirtmekle beraber, uluslar arası konferans ihtimallerini de ortadan kaldırmaktadır. Yalnız, böyle bir konferans için daha evvel doğrudan doğruya görüşmeler yapılması lüzumu ileri sürülmektedir (Vatan Gazetesi, 29 Eylül 1946: 1-2).

Bu notanın ardından İngiltere Dışişleri Bakanlığı, İngiltere Hükümeti'nin Boğazlar konusundaki Rus tekliflerine muhalif olduğunu, bununla beraber, Türkiye Hükümeti şayet iki taraflı görüşmelere iştirak etmek isterse İngiltere'nin buna itiraz etmeyeceğini Türkiye'ye ilettili. İngiltere Dışişleri Bakanlığı sözcüsü, İngiltere'nin Rus notası hakkında Türkiye ile görüşmelerde bulunduğunu teyit etti fakat ayrıntı vermedi. Yine aynı mesele ile ilgili olarak Amerika ile de temasta bulunulduğu belirtildi. Amerika da iki taraflı görüşmelere itiraz etmeyeceğini ifade ediyordu (Vatan Gazetesi, 5 Ekim 1946: 1).

Bir taraftan bu gelişmeler yaşanırken, diğer taraftan Türkiye, Sovyetler Birliği'ne "müşterek müdafaa" tabirinden maksatlarının ne olduğu hakkında izahat istedi. Hükümet, Rusya'dan gelecek cevaba göre Sovyet notasına cevap vermeyi kararlaştırdı (Vatan Gazetesi, 11 Ekim 1946: 1).

18 Ekim 1946'da Dışişleri Bakanı Hasan Saka, Sovyet Rusya'nın Ankara maslahatgüzarı Arşof'u kabul ederek kendisine Rusya tarafından 24 Eylül'de Türkiye'ye verilen notaya cevabi notayı tevdi etti. Notada Rus isteklerine madde madde cevap verildi. Notanın bir sureti de ABD ve İngiltere ile Montreux antlaşmasının diğer tarafları olan Fransa, Yunanistan, Romanya, Yugoslavya, Bulgaristan ve Avustralya'ya verildi. Sovyet notası ile ilgili Daily Telegraph gazetesine beyanatta bulunan Başbakan Recep Peker: "Biz Birleşmiş Milletler kuruluna inanmaktayız. Ve hiç kimse kabul edemez ki Birleşmiş Milletler herhangi bir devletin diğer bir devletin toprakları veya hükümlerlik hakları üzerinde taleplerde bulunmasına müsaade etsin." Başbakan Peker, Sovyet tehdidi ile ilgili hükümetin siyasetini teşkil eden beş önemli noktayı şöyle sıralıyordu:

"1- Türk milletinin hükümlerlik haklarını ve Türk vatanın bütünlüğünü korumak.

2- Türkiye'nin müttefik ve dostlarına güven ve sadakat.

3- Birleşmiş Milletler kuruluna karşı samimi bağlılık.

4- Bu esaslar dahilinde bütün komşularıyla samimi münasebetlerin devamı. Bilhassa büyük komşumuz Sovyet Rusya ile kurtuluş savaşı sırasında kurulan ve iki büyük dünya harbi arasında gelenek teşkil eden samimi dostluk ve karşılıklı emniyet havasını yeniden kurmak.

5- Dünyanın her tarafı ile normal ve karşılıklı ticari münasebetleri yeniden tesis etmek (Vatan Gazetesi, 19 Ekim 1946: 1-2).

Recep Peker'in de belirttiği "müşterek savunma teklifi eğemezliğimize aykırıdır" görüşü tekrar Rusya'ya iletildi (Ulus Gazetesi, 21 Ekim 1946: 1).

4.3. Amerikan Yardımları Sonrası Yaşanan Gelişmeler

Başkan Harry Truman'ın 12 Mart 1947'de Kongre'de yaptığı ve daha sonra Truman Doktrini adını alacak olan konuşmasında, Sovyet sisteminin hegemonya genişletmesine karşı bir tevkif politikası başladığını ve bilhassa Rusların Akdeniz'e çıkmasına mani olmak için Türkiye ve Yunanistan'ın himaye edileceğini açıklıyordu. Bu doktrinin devamında İkinci Dünya Savaşı'ndan ekonomik ve sosyal bakımından büyük sarsıntılarla çıkan Avrupa devletlerinin kalkınmasını sağlamak için ABD belirli bir kalkınma programı takip etmek gereğini duymuştur. General Marshall, 05.06.1947'de Boston Üniversitesi'nde verdiği nutukta, Avrupa'ya iktisadi yardım yapılacağını açıkladı ve "bu yardım bir devlet veya doktrine değil, sadece açlığa, sefalete, ümitsizliğe, karışıklığa karşılık olacak ve Avrupa'da alınması lüzumlu bulunan tedbirlerin yerine getirilmesini sağlayacaktır" dedi (ATASE, İDH, K.9, G.030, B.20-34).

Amerika Savunma Bakanı Robert Peterson, 12 Mart 1947 tarihli Truman Doktrini dolayısıyla 28 Mart 1947 tarihinde Temsilciler Meclisi'nin Dışişleri Komisyonunda yaptığı konuşmasında: "Akdeniz'i korumak için Yunanistan ve Türkiye yapılacak yardım hakkındaki kanun projesini kabul etmekten başka bir şık mevcut değildir. Zira bu bölge stratejik ehemmiyeti bakımından ve Birleşik Amerika'nın güvenliği açısından çok büyük önemi olan bir bölgedir... Milli müdafaa bakımından 400 milyon doların bu bölgeden daha münasip surette kullanılacağı bir yer yoktur" diyordu (Ulus Gazetesi, 28 Mart 1947: 1).

8 Nisan 1947'de Güvenlik Konseyi'nde ABD'nin Türkiye ve Yunanistan'a yapacağı yardım konusu görüşüldü. İngilizlerin kayıtsız şartsız destekleyeceğini ifade ettiği yardım planına Rus delegesi sert bir şekilde itiraz etti. Rus delegesi Gromyko: "Yunanistan müttefikimizdir, acaba aynı şeyi Türkiye için de söylemek mümkün müdür? Türkiye'nin böyle bir yardım istemeye hakkı yoktur... Ayrıca ABD'nin Türkiye ve Yunanistan'a yardım için giriştiği bu hareketle Birleşmiş Milletler'in otoritesini hiçe saymıştır" diyordu (Ulus Gazetesi, 8 Nisan 1947: 1).

Rus delegesinin Güvenlik Konseyi'nde yaptığı bu açıklamaların ardından Ulus Gazetesi'nde Nihat Erim tarafından yaklaşık bir hafta boyunca bu konu uzun uzun ele alındı. Türkiye'nin II. Dünya Savaşındaki politikalarından ve Almanya ile yakınlaşmalarından dolayı müttefik sayılamayacağı iddiasının ortaya atılması sebebiyle Nihat Erim "İkinci Cihan Harbinde Türkiye" ve "Sovyetlerin Gerçek Niyeti" başlıklı yazılarıyla Rus iddialarına cevap veriyordu (Ulus Gazetesi, 9-13 Nisan 1947: 1).

28 Mayıs 1947'de Başbakan Recep Peker Sovyet istekleri ile ilgili: *"Rusya'dan samimiyetle arzu ettiğimiz şey iyi dostluk siyasetidir. Devamlı bir dostluk tesis edebilmek için Rusya, Türk topraklarını ve bağımsızlığını ihlal edici mahiyette olan ve en ufak bir tarihi esasa, hiçbir hakka dayanmayan isteklerini geri almalıdır"* diyordu (Ulus Gazetesi, 28 Mayıs 1947: 1).

30 Mayıs 1947'de İngiliz Dışişleri Bakanı Ernest Bevin İngiltere'de dış siyaset konusunda açıklamalar yaparken boğazlar konusuna da değinerek: *"Büyük Britanya, Montreux sözleşmesini imzalamış olan devletlerin toplanarak sözleşmenin tadilini tetkik etmelerini daima arzu eder. Fakat Rusya'nın istediği şey boğazlarda üs elde etmektir. Halbuki böyle bir üs verilecek olursa bu Türkiye'nin bağımsızlığından büyük bir kısmını kaybetmesi anlamına gelecektir ki, bu bizim kabul edemeyeceğimiz bir durumdur"* diyordu (Ulus Gazetesi, 30 Mayıs 1947: 1).

Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun 23 Ekim 1947 tarihli toplantısında Sovyet heyeti başkanı Vişinski, Amerika ve Türkiye aleyhine ağır ithamlarda bulundu. Vişinski, Türk gazeteleri için:

"Yeni efendileri olan Amerikan emperyalizmine hizmet eden bu efendiler, beynelmilel vaziyeti karışık bir şekilde sokmak ve büyük devletler arasındaki münasebetleri daha ağır bir hale getirmek için uğraşıyorlar. Amerikalıların bütün teklifleri bunlar tarafından derhal desteklenmektedir. Amerikan mütevacizlerin dünyaya tahakküm yolundaki bütün teşebbüsleri bunlar tarafından nakarat halinde tekrarlanmaktadır. Diğer taraftan Sovyetler Birliği'ne ve Güney Doğu ve Orta Avrupa'nın demokrat memleketlerine tevcih edilmiş çirkin bir söz ve iftira yoktur ki Türk basınının sayfalarında yer almış olmasın. Türk basını uzun zamandan beri Sovyetler Birliği'ne karşı tahriklerle uğraşmakta ve sosyalizm memleketlerine karşı bir harp açılmasını açıkça isteyerek şöyle demektedir: "vakit kaybetmeyiniz, bakınız Sovyetler Birliği kuvvetleniyor" diyordu.

Konuşmasının ilerleyen bölümlerinde Türk gazeteleri için *"tahrikçiler, kalemleri satılmış Türk uşaklar..."* gibi ifadeler kullandı (Ulus Gazetesi, 23 Ekim 1947: 1). Selim Sarper, Rus delegesinin bu iddialarına 25 Ekim 1947'de Birleşmiş Milletler Komisyonunda cevap verdi. Sarper:

"Türk vatandaşlarını birbiri aleyhine tahrik, Türk ordusunu ve askerlerini Hükümete karşı isyana teşvik ettiğinden, Türkiye'nin iç işlerine karıştığından, Türkiye'nin toprak bütünlüğüne karşı tecavüzkar niyetler ortaya attığından, Türk milletini komşularına, komşularını da Türk milletine karşı kıskırttığından, Sovyet basın ve radyoları caniyane propaganda ve harp tahrikçiliği yaptıklarından dolayı Türk milleti adına Birleşmiş Milletler'e şikayet ediyorum" dedi.

Konuşmasının diğer bölümlerinde ise Türkiye'nin barış için çalışmış olduğunu ve yeni bir harbin getireceği yıkım ve felaketin hiç kimse tarafından istenilmeyeceğini belirtti (Ulus Gazetesi, 25 Ekim 1947: 1). Ertesi gün 26 Ekim 1947 tarihli oturumda Rus delegesi Vişinski Kars ve Ardahan'ın kendilerine geri verilmesini Birleşmiş Milletler toplantısında tekrar dile getirdi. Hatta Türk devlet adamlarının Alman yardımı ile Sovyet topraklarını ilhak etme gayesinde olduklarını iddia etti. Bu konuyla ilgili olarak bazı resimler ve belgeler de gösterdi. İngiliz delegesi ise Ruslar tarafından girişilen hücumları *"nezaketsiz, kötü, adi ve haysiyetsiz şamatalar"* olarak vasıflandırmaktaydı (Ulus Gazetesi, 26 Ekim 1947: 1). 28 Ekim 1947'de Rusların harp propagandasının önlenmesi için ileri sürdüğü karar tasarısı, Türkiye'yi harp tahrikçiliği ile suçlayan tasarı, Birleşmiş Milletler tarafından reddedildi (Ulus Gazetesi, 28 Ekim 1947: 1).

1 Ekim 1948 tarihinde Cumhuriyet Gazetesindeki köşe yazısında Falih Rıfkı Atay Sovyet tehdidi ile ilgi kaleme aldığı köşe yazısında: *"Yalnız milletlerarası buhranlarda değil, Türkiye ile devam eden buhranda dahi bütün sorun Moskova'nın omuzlarındadır. Bunu iddia edecek ve ispat edecek halde olmamız bizim zaafımız değil, kuvvetimizdir. 1920 ve 21 de emperyalizme karşı milli hürriyet savaşlarını destekleyen Rusya ile anlaşmıştık. Bugün de cephe değiştiren aynı emperyalizme karşı milli hürriyetler davası güden büyük demokrasilerle beraberiz. Biz hiç değişmedik ve değişmeyelim"* diyordu (Cumhuriyet Gazetesi, 1 Ekim 1948: 2).

TBMM'nin 16 Mart 1949 tarihli oturumunda konuşan Fuat Köprülü: *"Türk milleti herhangi iyi veya kötü pazarlık mukabilinde hizmetini satan ücretli bir millet, ücretli bir asker değildir. Biz dış siyasette 25 senedir takip ettiğimiz yurttaki sulh, cihanda sulh siyasetinin galebesi için dünyanın diğer demokrat milletleriyle beraber aynı safta aynı gaye için yürüyoruz. Yoksa, herhangi başka bir milletin maksadına hizmet için kendimizi kiralayacak veya kiralayacak değiliz"* dedi (Ulus Gazetesi, 17 Mart 1949: 1).

1949 yılının 29 Kasım'ında Ulus Gazetesinde *"Türkiye'de her türlü Rus propagandası akamete uğramıştır"* başlıklı haberde Başkan Truman'ın Türkiye'ye yapılan Amerikan yardımlarıyla ilgili kongreye sunduğu rapordan bahsedilmektedir. Askeri yardımların miktarından ve atılan adımlardan bahsedilen raporun orta bölümlerinde:

"Yardımların devam ettiği süre zarfında Sovyet propagandası Türkiye'ye yönelttiği hücumlara devam etmiştir. Bu hücumlar muhtelif şekillerde ve değişik şiddetlerde olmak üzere II. Dünya Harbi'nin sonundan beri devam etmektedir. Türkiye'ye yardım sağlayan Amerikan yardım programının tatbikine başlandığı andan beri Sovyet radyosu, Yakın Doğu ve Türkiye'de sözde Amerikan emperyalizmi iddiasını istismar ederek Türkleri endişelendirmeye uğramıştır. Bu taktik akamete uğramıştır. Sovyet propagandası Türkiye'de hükümet aleyhine ve Amerikan aleyhtarı hislerin mevcudiyetini ispat için her çareye başvurmuştur. Türk liberallerini sözde onları Amerikan

emperyalistlerine satmakta olan "faşist" liderlerine karşı isyan etmeye davet etmiştir. Fakat Türk milletinin Amerika'ya olan itimatı hiçbir suretle sarsılmamıştır" deniliyordu (Ulus Gazetesi, 29 Kasım 1949: 1).

Atlantik Paktı'nın⁴ kurulması sürecinde Sovyet Rusya tarafında Türkiye'nin bu pakta üyeliği ilgili endişeler mevcuttu. Bu endişelerin üst düzey yetkililer tarafından da dillendirilmesi üzerine Dışişleri Bakanı Necmettin Sadak konuyla ilgili açıklama yaptı. Açıklamasında: "Türkiye'nin gerek Atlantik Paktı'na ve gerekse teklif edilen Akdeniz Paktı'na iştirak etmesinden Rusların endişe etmeleri sebepsizdir...isinin de ifade ettiği veçhile Atlantik Paktı ancak muayyen bir coğrafi bölgeye şamilidir" diyordu. Konuşmasının ilerleyen bölümlerinde de Türkiye'nin Atlantik Paktı ile hiçbir alakası olmadığı hususunda bilhassa ısrar etmiştir (Ulus Gazetesi, 10 Mart 1948). 12 Mart 1948 tarihinde ise Rusya, Türkiye'nin Akdeniz Paktı karşısındaki durumu hakkında Türk hükümetinden izahat istemiştir (Ulus Gazetesi, 12 Mart 1948: 1).

Aradan geçen iki yıllık süre zarfında Türk dış politikası her ne suretle olursa olsun Atlantik Paktı'na girmek doğrultusunda şekillendi. 1948 yılında Türkiye'nin Atlantik Paktı ile kesinlikle alakası olmadığı yönünde açıklamalar yapan Türkiye Dış İşleri Bakanı Necmeddin Sadak, 7 Nisan 1950'de bir mülakat sırasında Atlantik paktının doğu Akdeniz gibi dünyanın en çok tehlikeye maruz kalan bir yeri muhafaza altına alamadığı için eksik olduğunu söyledi. Sadak, Atlantik paktı devletlerinin batı Atlantik paktı devletlerinin batı Avrupa ile Atlantik sahasına dahil diğer bölgelerin savunma planlarını hummalı bir şekilde hazırladıkları halde Doğu Akdeniz'in ihmal edilmiş olduğunu söyledikten sonra sözlerine şöyle devam etti:

"Şu keyfiyeti ısrarla kaydetmek isterim ki, Avrupa'nın güvenlik ve savunmasına o kadar faydalı ve zaruri olan Atlantik paktı, kıtanın en açık hedef teşkil eden kısmını ihtiva etmediği için eksik kalmağa mahkumdur. Paktı teşkil eden milletler Akdeniz bölgesi dahil olmak üzere beş mahalli savunma bölgesi vücuda getirmiş bulunmaktadırlar. Askeri uzman olmak iddiasında bulunmamakla beraber Doğu Akdeniz bölgesini müdafaa etmeden Batı Akdeniz savunmasının nasıl mümkün olabileceğini tasavvur edemiyorum. Batı Akdeniz savunmasını sağlam bir temel üzerinde kurabilmek için bu boşluğu doldurmanın elzem olduğuna kaniim."

Türkiye Dış İşleri Bakanı bundan sonra 10 yıl içinde Türkiye'nin nazik durumu dolayısıyla askeri masraflarını karşılamak üzere büyük miktarda tahsisat ayırmak zorunda bırakıldığına işaretle bu yılın askeri masraflarının bütçenin yüzde 43 ünü kapladığını söyledi. Açıklamasının sonunda da:

"1946 yılından beri Sovyet Rusya ile olan münasebetlerimizde hiçbir değişiklik olmamıştır. Tek taraftan sadır olacak iyi niyet ve arzu, komşu memleketler arasında anlaşmayı temine kiyafet etmez. Bundan dolayı İstiklal ve hürriyetini her şeyin üstünde sayan Türk Milleti, sonsuz fedakarlıklara katlanarak büyük bir orduyu silah altında tutmuştur. Gene bundan dolayı Marshall planı tahsisatından son iki yıl zarfında Türkiye'ye ayrılan pay, memleketin kalkınmasını sağlamaya kafi gelmemiştir" dedi (Cumhuriyet Gazetesi, 8 Nisan 1950: 1-3).

14 Mayıs 1950 seçimlerinin ardından iktidara gelen Demokrat Parti hükümetinde Dışişleri Bakanlığına getirilen Fuat Köprülü, basın toplantısı yaparak gazetecilerin sorularını cevapladı. Köprülü, kendisine Sovyetlerle ilgili sorulan bir soruya:

"Vaziyet malum. Bir Türkiye tasavvur edebilir misiniz ki, Rusya hakkında herhangi fena bir niyeti olsun. Türkiye en küçük komşusuna dahi müsavat hissi duyan bir devlettir. Yalnız komşularımızla değil, dünya ile iyi geçinmek istiyoruz. Fakat iyi geçinmek bir taraflı olmaz. Mesela siz benimle dost olmak istemezseniz, benim tek taraflı arzum ne ifade eder? Türkiye'ye karşı iyi niyetler beslediği takdirde Sovyetlerin ancak aynı hisleri bulacağını kaydettikten sonra, "Türkiye, Rusya hakkında fena fikirler besliyor demek için mecnun olmak lazım gelir" dedi (Cumhuriyet Gazetesi, 25 Mayıs 1950: 1-3).

Başbakan Adnan Menderes, Sovyetler ve Batılı devletlerle Türkiye'nin münasebetleri ve Akdeniz Paktına dair, Daily Mail gazetesinin Ankara muhabirine verdiği beyanatta:

"Bütün komşularımızla samimi ve dostane münasebetler idamesini arzu etmekteyiz. Fakat bu arzunun tahakkuku yalnız bize bağlı değildir. Memleketimize karşı bir Rus tazyikinin her zaman artmak ihtimali olduğunu unutmamak lazımdır" diyordu (Cumhuriyet Gazetesi, 8 Haziran 1950: 1).

1950 yılında Kore Savaşı'nın patlak vermesiyle gündem tamamen değişti. Hem Batı bloğu hem de Sovyet Rusya dikkatini tamamen Güney Asya'da patlak veren savaşa çevirdi. Türkiye Birleşmiş Milletler

⁴ 1945 yılında kurulan Birleşmiş Milletler'in Rusya'nın vetoları yüzünden işleyemez duruma gelmesi ve atom enerjisinin denetiminde Batılıların Sovyetler Birliği ile anlaşamaması durumu daha da ciddileştiriyordu. Böyle olunca Sovyetler Birliği'ne karşı bir savunma sistemi kurulmasından başka çare kalmıyordu. İlk girişim beş Batı Avrupa devleti: İngiltere, Fransa, Hollanda, Belçika ve Lüksemburg'dan geldi ve bu devletler 17 Mart 1948'de Brüksel'de bir Batı Avrupa Birliği (Western European Union) kurdular. Bir yıl sonra ise ABD, Kanada ve Batı Avrupa Birliği'nin beş üyesi ile İtalya, Danimarka, Norveç, Portekiz ve İzlanda olmak üzere toplam 12 devlet Washington'da 4 Nisan 1949'da "North Atlantic Treaty Organization- Kuzey Atlantik Antlaşması" (NATO) savunma paktını imzaladılar. (Soysal, 1991: 391-392; ATASE, İDH, K.9, G.030, B.20-56).

adına bir Tugay gücündeki askeri Kore'ye gönderme kararı aldı ve 17 Eylül 1950'de 4.500 kişilik birlik gönderdi. Savaş döneminde yaşanan hadiseler, öncelikle ABD ve sonra da diğer ülkelerin Türkiye'nin NATO üyeliği ile ilgili fikirlerinin değişmesinde önemli bir rol oynadı.

SONUÇ

I. Dünya Savaşı'ndan ağır kayıplarla çıkan ve ardından da büyük imkansızlıklarla Kurtuluş Savaşı veren Türkiye için II. Dünya Savaşı'ndan uzak durmak hayati derecede önemliydi. 1939-1945 yılları arasında takip edilen politika bu düşünce doğrultusunda gelişti ve her ne suretle olursa olsun ülkeyi savaşın dışında tutmaya yönelikti. Türkiye'nin takip ettiği politika savaş sırasında ciddi eleştiriler aldıysa da, asıl sorun savaşın sona ermesiyle ortaya çıktı.

19 Mart 1945'te Molotov tarafından Türkiye'nin Moskova Büyük Elçisi Selim Sarper'e iletilen 17 Aralık 1932'te imzalanan Türk-Sovyet anlaşmasının feshi talebi ile gerilen Türk-Sovyet ilişkilerinin durumu ve Sovyet Rusya'nın boğazlardan üs talebi, yaklaşık beş yıl boyunca hem Türkiye hem de dünya gündeminde çözülmesi gereken en önemli sorunlardan bir tanesiydi. Türkiye basınında hemen her gün Sovyet tehdidi ile ilgili haberler yapılmakta ve siyasetlerin açıklamalarına paralel olarak ciddi bir duruş sergilenmekteydi. Ayrıca, Sovyet tehdidine tepki olarak ülkenin farklı noktalarında mitingler ve yürüyüşler yapılıyor, kararlı mesajlar veriliyordu. Gazetelerde bu halk hareketlerine büyük önem veriyor ve okuyucularına birinci sayfadan duyuruyordu. İkinci Dünya Savaşının sona ermesinden sonra aralıksız beş yıl boyunca Türkiye'nin gündeminden düşmeyen bu mesele, dünya basın ve kamuoyu tarafından da yakından takip edilmekteydi. Türkiye basınında çoğu zaman Batı ülkelerinin gazetelerinden alıntılar yapılmakta veyahut bu ülkelerin siyasetçilerinin demeçleri aktarılmaktaydı.

1950 yılında Kore Savaşı'nın patlak vermesiyle gündem tamamen değişti. Hem Batı bloğu hem de Sovyet Rusya dikkatini tamamen Güney Asya'da patlak veren savaşa çevirdi. Türkiye Birleşmiş Milletler adına bir Tugay gücündeki askeri Kore'ye gönderme kararı aldı ve Kore'ye 4.500 kişilik birlik gönderdi. Savaş döneminde yaşanan hadiseler, öncelikle ABD ve sonra da diğer ülkelerin Türkiye'nin NATO üyeliği ile ilgili fikirlerinin değişmesinde önemli bir rol oynadı. TBMM'nin, 18 Şubat 1952'de Türkiye'nin NATO'ya girmesine ilişkin kanunu onaylaması ve Türkiye'nin NATO'ya resmen üye olmasıyla birlikte, gerek Türk siyasetçileri, gerekse Türk basın ve kamuoyunda ciddi bir rahatlama yaşandı. Çünkü bu dönemden itibaren Sovyet tehdidine karşı NATO üyesi ülkeler Türkiye'nin toprak bütünlüğünü koruma noktasında açık ve net bir şekilde teminat vermiş oluyorlardı. Diğer taraftan, 5 Mart 1953'te Stalin'in ölümünden sonra Sovyet yönetimi Boğazlar üzerindeki hak iddialarından vazgeçtiğini resmen açıkladı. Tüm bu gelişmeler neticesinde, II. Dünya Savaşının hemen ardından Türkiye'nin üzerine bir kabus gibi çöken Sovyet tehdidi 1952'de kısmen de olsa sona erdi.

KAYNAKÇA

- ATASE, İDH, K.9, G.030, B.20-34.
- AKKAYA, Bülent (2012). "Türkiye'nin NATO Üyeliği ve Kore Savaşı," *Akademik Bakış Dergisi*, S. 28, s. 1-20. Akşam Gazetesi.
- ARMAOĞLU, Fahir (2005). *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914-1995*, İstanbul: Alkım Yayınevi.
- ATAÖV, Türkkaya (2006). *Amerika-NATO ve Türkiye*, İstanbul: İleri Yayınları.
- Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, (1953). *1953 İstatistik Yıllığı*, Cilt 21, Yayın No: 360, Ankara.
- Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, (1950). *1950 İstatistik Yıllığı*, Cilt 18, Yayın No: 328, Ankara.
- BOWEN, Wayne (çev. Mehmet E. Baysal) (2002) "Türkiye ve II. Dünya Savaşı: Tarafı Fakat Savaşmayan Ülke", *Türkler*, Cilt 16, s. 803-812. Cumhuriyet Gazetesi.
- EROL, M. Seyfettin (2009). "1946-1950 Dönemi Türk Dış Politikası," *Osmanlı'dan İkibinli Yıllara Türkiye'nin Politik Tarihi İç ve Dış Politika*, s. 345-354.
- ERTEM, Barış (2010) "Türkiye Üzerindeki Sovyet Talepleri ve Türk Sovyet İlişkileri (1939-1947)," *Uluslar arası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, S. 11, s. 252-273.
- GÖNLÜBOL, Mehmet ve Diğerleri (1996). *Olaylarla Türk Dış Politikası(1919-1995)*, Ankara: Siyasal Kitapevi.
- JAESCHKE, Gothard (2002). "I. ve II. Dünya Savaşlarında Türkiye'nin Dış Politikası," *Türkler*, 16. Cilt, s. 798-802.
- KÜÇÜKVATAN, Mahir (2011). "Soğuk Savaşın Türk Dış Politikasına Etkileri Ve 1957 Türkiye-Suriye Bunalımı," *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, S. 11, s. 73-91.
- MCMAHON, J. Robert (2013). *Soğuk Savaş*, Ankara: Kültür Kitaplığı.
- ORAN, Baskın (2005). *Türk Dış Politikası 1919-1980, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, 1. Cilt, İstanbul: İletişim Yayınları.
- SARINAY, Yusuf (1998). *Türkiye'nin Batı İttifakına Yönelişi ve NATO'ya girişi 1939-1952*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- SARINAY, Yusuf (2002) "Türkiye'nin NATO'ya Girişi," *Türkler*, 16. Cilt, s. 923-927.
- SARINAY, Yusuf (2000). "Atatürk'ten Günümüze Türk Dış Politikası Hakkında Genel Bir Değerlendirme," *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Sayı 48, Cilt: XVI. <http://www.atam.gov.tr/dergi/sayi-48/ataturkten-gunumuz-turk-dis-politikasi-hakkinda-genel-bir-degerlendirme>. 11.02.2015.
- SOYSAL, İsmail (1983). *Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları (1920-1945)*, 1. Cilt Ankara: TTK Basımevi.
- SOYSAL, İsmail (1991). *Türkiye'nin Uluslararası Siyasal Bağlantıları (1945-1990)*, II. Cilt, Ankara: TTK Yayınları.

ŞİRİN, Funda Selçuk (2013). "İngiltere'nin Trabzon Konsolosu Mr. Breene'nin Erzurum, Kars, Doğubayazıt ve Ağrı Gezisi (1948)," *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 25, s. 113-132.
TBMM, Tutanak Dergisi, Dönem 7, C20, B15, 20.12.1945.
Ulus Gazetesi.
Vatan Gazetesi.